

Rai, Sh., and Raizada, S. "What are Municipal Green Bonds and how are global cities using them to finance green projects?" *World Economic Forum*. November 20, 2023. <https://www.weforum.org/stories/2023/11/heres-how-3-cities-are-using-municipal-green-bonds-to-finance-climate-infrastructure/>

"Science, technology and innovation: Gross domestic expenditure on R&D (GERD), GERD as a percentage of GDP, GERD per capita and GERD per researcher". *UNESCO*. <https://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=74>

"Smart City Challenge 2024". *FinEst Centre for Smart Cities*. <https://finestcentre.eu/innovation-with-cities/smart-city-challenge-2024/>

"Social Bonds". *IFC*. <https://www.ifc.org/en/about/investor-relations/social-bonds>

"Special report 24/2023: Smart cities – Tangible solutions, but fragmentation challenges their wider adoption". <https://www.eca.europa.eu/en/publications/sr-2023-24>

Shashyna, M. V. et al. "Analiz stratehii rehionalnoho rozvytku v konteksti implementatsii zasadnychkh

polozhen kontseptsii smart-spetsializatsii u nationalnu polityku rozvytku rehioniv" [Analysis of Regional Development Strategies in the Context of Implementation Basic Aspects of Smart Specialization Concept in the National Policy of Regional Development]. *Efektivna ekonomika*, no. 5 (2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.71

"The GII 2024 top 100 science and technology clusters. Global Innovation Index 2024 – Cluster ranking". *WIPO*. <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/cluster-ranking.html>

"The Power of Purpose. Cisco FY23 Purpose Report". https://www.cisco.com/c/dam/m/en_us/about/csr/esg-hub/_pdf/purpose-report-2023.pdf

"Transition of EU cities towards a new concept of Smart Life and Economy". <https://www.mysmartlife.eu/mysmartlife/>

"USAID Southeast Asia Smart Power Program". <https://www.usaid.gov/asia-regional/fact-sheets/usaids-southeast-asia-smart-power-program>

УДК 336.14
JEL: H10; H20; H21; H61
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-213-221>

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

©2024 ВАТУЛЬОВ А. В.

УДК 336.14
JEL: H10; H20; H21; H61

Ватульов А. В. Система формування доходів бюджету як складова бюджетної політики

Метою статті є розкриття та концептуалізація теоретико-методологічних засад системи формування доходів бюджету як складової бюджетної політики. У статті проаналізовано сучасні вітчизняні та закордонні публікації з відповідної наукової проблематики. Розкрито та концептуалізовано суть системи формування доходів бюджету як складової бюджетної політики. Визначено елементний склад бюджетних доходів, наголошено на принциповій значущості податкового компонента надходжень бюджету. Досліджено інструментарій податкового регулювання соціально-економічного розвитку з позицій впливу його елементів на господарську поведінку та прихильність платників податків до інвестування в людський чи фізичний капітал із виділенням категорій *distortional taxes* і *non-distortional taxes*. Детерміновано методичні засади підготовки та імплементації заходів податкової політики, виходячи з принципів стабільності, виваженості та прогнозованості, завдяки чому стає можливим досягнення балансу інтересів влади та платників податків. Доведено, що ефективність системи формування доходів бюджету в складі бюджетної політики залежить від рівня фіскального навантаження та структури оподаткування. Проаналізовано рівень податкового навантаження у 27 країнах Європейського Союзу та в Україні в період 2014–2023 років. Розкрито вплив податкових заходів зі стимулювання інвестиційних потоків на динаміку заощаджень домогосподарств і стратегічну конкурентоспроможність національних економік. Проаналізовано чотири типові режими застосування інструментарію податкового регулювання соціально-економічного розвитку. Визначено доцільність структурної модернізації економіки для залучення іноземних інвестицій. Розкрито специфічні особливості процесу реалізації фіскальної децентралізації та її перспективи в контексті формування фінансово спроможних територіальних громад. Визначено пріоритет дотримання принципу верховенства права та безумовного захисту майнових прав, формування стабільного та зрозумілого бюджетно-податкового законодавства, ефективної комунікації влади та підприємницького сектора.

Ключові слова: бюджетна політика, податкова політика, доходи бюджету, податкове навантаження, структура оподаткування, економічне зростання.

Рис.: 1. **Бібл.:** 18.

Ватульов Андрій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів, Державний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ndfi@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1335-7098>

UDC 336.14
JEL: H10; H20; H21; H61

Vatulov A. V. The System of Formation of Budget Revenues as a Component of Budget Policy

The article is aimed at revealing and conceptualizing the theoretical and methodological foundations of the system of formation of budget revenues as a component of budget policy. The article analyzes modern domestic and foreign publications on relevant scientific issues. The essence of the system of formation of budget revenues as a component of budget policy is revealed and conceptualized. The elemental composition of budget revenues is determined, the fundamental importance of the tax component of budget revenues is emphasized. The instruments of tax regulation of socioeconomic development are studied from the standpoint of the influence of its elements on economic behavior and the commitment of taxpayers to invest in human or physical capital with the allocation of categories of distortional taxes and non-distortional taxes. The methodological principles of preparation and implementation of tax policy measures are determined, based on the principles of stability, prudence and predictability, which makes it possible to achieve a balance of interests of the authorities and taxpayers. It is proved that the efficiency of the system of formation of budget revenues as part of the budget policy depends on the level of fiscal burden and the structure of taxation. The level of tax burden in 27 countries of the European Union and in Ukraine in the period 2014–2023 is analyzed. The impact of tax measures to stimulate investment flows on the dynamics of household savings and the strategic competitiveness of national economies is revealed. Four typical modes of application of the instruments of tax regulation of socioeconomic development are analyzed. The expediency of structural modernization of the economy to attract foreign investments is determined. The specific features of the process of implementing fiscal decentralization and its prospects in the context of the formation of financially viable territorial communities are disclosed. The priority of compliance with the principle of the rule of law and unconditional protection of property rights, the formation of stable and understandable budget and tax legislation, efficient communication between the authorities and the entrepreneurial sector is determined.

Keywords: budget policy, tax policy, budget revenues, tax burden, taxation structure, economic growth.

Fig.: 1. **Bibl.:** 18.

Vatulov Andrii V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, State University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ndfi@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1335-7098>

Формування доходів бюджету, зокрема в контексті його податкових і неподаткових надходжень, є важливим компонентом реалізації бюджетної політики. Комплекс питань удосконалення бюджетної політики наразі пов'язаний з виконанням покладених на державу функцій і завдань, виходячи із системи національних пріоритетів. Зокрема, забезпечення та посилення обороноздатності держави, підвищення рівня суспільного добробуту, якості людського потенціалу, сприяння стійкому економічному розвитку тощо. Характер впливу бюджетних інструментів на динаміку економічного розвитку визначається не лише обсягом перерозподілу валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) через систему державних фінансів, а й моделлю фіскальної архітекτονіки країни, якістю інститутів тощо. Сучасні школи фінансової науки наводять диферентні аргументи стосовно дії бюджетного інструментарію на процеси суспільного відтворення, а їх конвергенція визначає парадигму формування бюджетної політики держави. Подальший розвиток теоретико-методичних положень щодо оцінювання потенціалу заходів дискреційної політики як каталізатора процесів економічного зростання є важливим і необхідним.

Формування доходів бюджету прямо впливає на громадський добробут, при цьому компоненти реалізованої владою бюджетної політики мають носити компромісний характер, забезпечуючи стійкий баланс інтересів держави та уявлень платників податків про справедливість суспільного розподілу. Добір ключових параметрів бюджетної

політики у сфері доходів здійснюється за результатами аналізу потреб у формуванні фінансових ресурсів, достатніх для підтримки громадського порядку, соціальної справедливості та стійкого економічного зростання. Перманентні зміни параметрів середовища бюджетного регулювання та еволюція системи розподільних процесів актуалізують відповідну наукову проблематику.

Комплекс питань щодо методики формування доходів бюджету ґрунтовно розглядається у працях багатьох вітчизняних і закордонних науковців. Так, А. С. Chang розкриває роль бюджетної політики у сфері доходів у контексті її здатності активувати наукоємне виробництво [1]. Авторський колектив під керівництвом V. Gaspar розглянув вибірку зі 155 країн з метою з'ясування потенціалу бюджетної політики в контексті досягнення цілей сталого розвитку, обґрунтувавши раціональність посилення рівня перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів [2]. Дослідницька група на чолі з D. Baiardi аналізує множинні взаємозалежності між темпами економічного зростання, податковими надходженнями та структурою оподаткування в коротко- та довгостроковому періодах, наголошуючи на необхідності вдосконалення заходів бюджетного регулювання [3]. Автори O. Blanchard, A. Leandro, J. Zettelmeyer розглядають варіанти стандартизації процедур застосування фіскальних правил, зокрема за умов посткризового відновлення економіки [4]. J. Fernández-Villaverde зі співавторами розкриває особливості підготовки та

реалізації заходів бюджетної політики за умови дії економічних шоків [5].

Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад бюджетної політики у сфері доходів здійснила наукова школа І. Чугунова [6–8], у межах якої запропоновано оригінальне тлумачення поняття бюджетної політики у сфері доходів, розроблено алгоритми реалізації фіскального регулювання. Системний підхід до забезпечення фінансової стійкості бюджетної системи, зокрема через удосконалення процесів формування бюджетних доходів, запропоновано авторським колективом під керівництвом Л. Лисяк [9]. Проблематику досягнення та підтримки бюджетної безпеки в умовах дії режиму воєнного стану розробляють Л. Сідельникова і О. Посаднева [10].

Проте чимало теоретичних і практичних аспектів реалізації політики формування бюджетних доходів залишаються досі не розкритими та потребують всебічного дослідження.

Метою статті є розкриття та концептуалізація теоретико-методологічних засад системи формування доходів бюджету як складової бюджетної політики.

Інструментарій бюджетної політики у сфері доходів має відповідати фазі макрофінансового циклу. Її основною складовою є податковий елемент, адже саме податкові надходження є найвагомішим компонентом доходів зведеного бюджету. Наприклад, у 2021 р. питома вага податкових надходжень у загальному обсязі надходжень зведеного бюджету становила 87,5%, у 2023 р. – 52,8%. Проте важливо враховувати й інші складові доходів бюджету, зокрема неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, надходження цільових фондів, трансферти від іноземних урядів та громадських організацій. Податковий компонент бюджетної політики соціоекономічного розвитку має забезпечувати максимізацію публічних доходів шляхом детермінації та збору податків згідно з чинним законодавством, оптимізуючи водночас фіскальне навантаження через завчасне та якісне надання консультативних та інших послуг платникам, спонукання останніх до сумлінного виконання фінансових обов'язків, повернення помилково або надмірно сплачених податків, оптимізацію процедур фінансового обліку й інформаційного забезпечення, усунення нерациональних трансакційних витрат.

Неокласики розподіляють інструментарій податкової політики за двома групами, назви яких не мають однозначного еквівалента в українській мові, тому вказуємо їх англійські варіанти: 1) *distortionary taxes* – податки, що негативно впливають на прихильність платників до інвестування в

людський чи фізичний капітал, зокрема податки на доходи, прибуток і капітал; 2) *non-distortional taxes* – податки, що не обмежують економічні свободи чи не суперечать прийняттю платниками рішень стосовно накопичення заощаджень та їх подальшого інвестування, зокрема податки на споживання та рентна плата.

Проявом дії інструментарію податкової політики на макродинаміку є зміни рівня податкового навантаження, зокрема через зниження ставок або надання цільових і тимчасових пільг. У короткостроковій перспективі це скорочує обсяги доходів бюджету, посилюючи його дефіцит, обумовлюючи необхідність пошуку додаткових джерел фінансування останнього. Кейнсіанська школа пропагувала заходи фінансової політики, націлені на планомірне скорочення фіскального навантаження та дефіцитного фінансування економіки на фазах спаду та рецесії, передрікаючи своєчасне поживлення ділової активності та стимулювання сукупного попиту. Загалом у державах з трансформаційною економікою податкова політика характеризується проциклічністю, а потенціал таргетованого скорочення податкового навантаження в умовах спаду є досить обмеженим через органічні вади внутрішнього ринку держзапозичень і малодоступність для державних інституцій залучення зовнішніх кредитних ресурсів. Удосконалення системи оподаткування через зниження навантаження потребує реалізації алгоритму супровідних заходів із оптимізації бюджетних витрат. Застосування інструментарію податкової політики в подібному режимі з метою реактивації процесів зростання економіки може бути виключно тимчасовим і стосуватися переважно податків, що чинять безпосередній вплив на інвестиційну активність і попит домогосподарств.

Класик економіки пропозиції А. Лаффер (A. B. Laffer) обґрунтував на моделі податкової кривої, що при зниженні ставок податків із «забороненої зони» їх фіскальна значущість зростає. Надмірне податкове навантаження призводить до зростання тіньового ринку, що знижує макроекономічну ефективність і підриває довіру платників до публічних інститутів. Скорочення ж податкових надходжень у перехідному періоді має супроводжуватися паралельним скороченням недоцільних і малоефективних витрат бюджету. Практичне скорочення податкових ставок, пропонує адміністрації Р. Рейгана, суттєво зросло бюджетний дефіцит. Водночас збільшились і темпи зростання реального ВВП, що супроводжувалося скороченням безробіття, зростанням доходів домогосподарств і соціальних виплат.

Методичні засади підготовки та імплементації заходів податкової політики вимагають, щоб вона була стабільною, виваженою та прогнозованою, завдяки чому досягається збалансування інтересів уряду і платників. Забезпечення й узгодження вказаних інтересів при збереженні ефективності платників податків і попередженні критичних соціальних розривів, що ведуть до майнового розшарування, передбачає імплементацію системи принципів, найважливішими з яких виступають:

- ✦ *фіскальна достатність* – визначення профілю фіскальних інструментів, враховуючи пріоритет збалансування бюджету;
- ✦ *соціальна справедливість* – коригування фінансового інструментарію відповідно до спроможності платників;
- ✦ *економічна ефективність* – вчасність та повне надходження платежів, що гарантує розширене відтворення, досяжність цілей бюджетної політики, формування передумов зростання якості національної продукції та рівня її глобальної конкурентоспроможності;
- ✦ *результативність* – удосконалення податкового регулювання, враховуючи систему цілей та індикативних показників розвитку;
- ✦ *стабільність* – незмінність підходів до регламентації протягом визначеного періоду;
- ✦ *адаптивність* – пріоритизація напрямів згідно зі стадіями макрофінансових циклів у межах прийнятої урядом соціоекономічної стратегії;
- ✦ *нейтральність* – визначення інструментарію у спосіб, що не впливає на конкурентоспроможність платника податку/збору.

Як уже зазначалося, ефективність системи формування доходів бюджету в складі бюджетної політики залежить від рівня фіскального навантаження та структури оподаткування. Рівень податкового навантаження національної економіки визначається часткою податкових надходжень зведеного бюджету та соціальних відрахувань у ВВП і досить однозначно характеризує профіль реалізованої бюджетної політики, зокрема в контексті її здатності активувати чи обмежувати діяльність суб'єктів господарювання. У даному дослідженні ми зупинимось на показнику середнього рівня податкового навантаження в державах ЄС-27 та в Україні у 2014–2023 рр. (рис. 1).

Країни вибірки досить індивідуально реалізували політику бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку. Так, для Австрії, Бельгії, Греції, Данії, Італії, Швеції та Франції впродовж усього аналізованого періоду був властивий рівень

податкового навантаження понад 40% ВВП. Данія у 2014 р. взагалі встановила рекорд для вибірки із показником у 50,0% ВВП. Як бачимо, таке високе податкове навантаження притаманно передусім розвиненим економікам з ознаками ліберальної континентальної чи соціально орієнтованої ринкової моделі. Виключення становить лише Ірландія із середнім індикатором 22,9% ВВП, що є мінімумом вибірки.

Навпаки, для країн, що пізніше за інших увійшли до складу ЄС, а в 1990-х здійснили перехід від директивного планування до ринку, було властиве більш помірне податкове навантаження. Так, у Румунії впродовж усього періоду дослідження показник коливався в межах від 26,0% (у 2017 р.) до 28,0% (у 2016 р.), склавши в середньому 27,1% ВВП, а в Болгарії лише у 2019–2023 рр. незначно перевищував 30,0%, у середньому наближаючись до 29,9% ВВП.

Податкове навантаження в Україні протягом досліджуваного періоду виявилось дещо нижчим, ніж середнє значення для вибірки. Воно коливалося в межах від 35,0% ВВП у 2015 р. до 32,3% ВВП у 2023 р., склавши за період близько 33,9% ВВП та маючи помірну тенденцію до зниження. Водночас воно цілком відповідає показникам податкового навантаження для вибірки країн Центральної Європи та Балтії. Оптимізація податкового навантаження в Україні не завжди кореспондувала з удосконаленням структури оподаткування, що зрештою впливало на поведінку економічних суб'єктів. На сьогодні важливим завданням є врахування загальної логіки та векторів трансформації фіскального простору, що зрештою приведе до посилення ефективності бюджетного регулювання соціоекономічного розвитку.

Чимало країн пропонує своїм потенційним інвесторам певні податкові переваги та інші спеціальні умови, зокрема спрощені процедури виділення ділянок для промислового будівництва, доступну й удосконалену інфраструктуру, безмитний імпорт високотехнологічного та наукоємного обладнання тощо. Податковий компонент бюджетної політики у сфері доходів є дієвим інструментом впливу уряду як на інвестиційний, так і на споживчий попит, що проявляється в довгостроковій перспективі.

Податкові заходи зі стимулювання інвест потоків не чинять впливу на заощадження домогосподарств, однак у стратегічній перспективі скорочують конкурентоспроможність національних економік. Тому заходи фінансової політики держави мають характеризуватися комплексністю, відповідаючи пріоритетам політики розвитку [12]. Вважаємо, що для активації процесів зростання економіки слід передусім регулювати ті податки, що мають найвищий вплив на динаміку інвестування та кін-

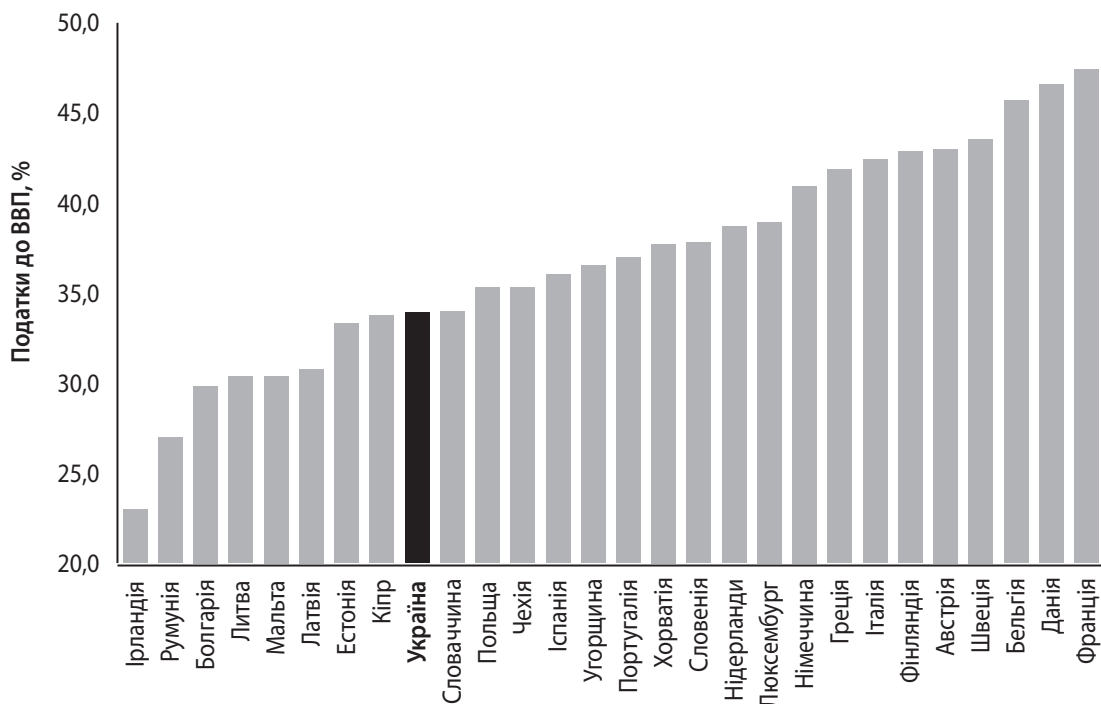

Рис. 1. Середнє значення співвідношення податків до ВВП у державах ЄС і в Україні у 2014–2023 рр. %

Джерело: побудовано автором за даними Taxation and Customs Union (URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation_en) і Світового банку [11].

цевого споживання. Бюджетні преференції у формі пільг зі сплати податків на прибуток і майно потенційно мають позитивний вплив на притік прямих іноземних інвестицій. Надання певних податкових преференцій суб'єктам господарювання, що інвестують у фізичний і людський капітал, сприяє інвестиційній активності та продуктивності бізнесу, активуючи загальне економічне зростання.

Конкуренція за залучення додаткових інвестицій в економіку є глобальним трендом сучасності. Уряди намагаються надати ліпші для інвесторів умови, аплікуючи широкий спектр фінансових заходів. Фіскальні стимули можуть зробити національну економіку інвестиційно привабливішою, за умов нижчих ставок податків порівняно з країною фіскальної резиденції інвестора або ж формування кращих податкових умов для інших конкуруючих сфер господарської діяльності.

Розрізняють кілька режимів застосування інструментарію податкового регулювання соціоекономічного розвитку:

- ✦ *зниження рівня прибуткового оподаткування*, що може включати зменшення ставки податку, створення сприятливого режиму оподаткування, надання податкових канікул тощо;
- ✦ *інтенсивне залучення інвестицій у фіксований капітал* через упровадження спецпільг

і кредитів, зокрема для прибутку, реінвестованого в основний капітал;

- ✦ *удосконалення транскордонного руху капіталу*, зокрема завдяки зниженню ставок податку на репатріацію прибутків, елімінації обмежень зі сплати дивідендів акціонерам-іноземцям, оптимізації митних тарифів;
- ✦ *гарантування цільових пільг зі сплати певних податків*, зокрема щодо соцвідрахувань для новостворених робочих місць.

Загалом, детермінація пільг для інвесторів чи операцій, асоційованих з інвестуванням, повинна мати чітко визначений у часі часовий діапазон, таргетованість і вбудований механізм оцінювання ефективності.

Тенденція посилення конкуренції на глобальних ринках зумовлює потребу в активізації інновацій, створенні сприятливих інституційних умов розвитку бізнесу. Чинником міжнародної конкуренції за перерозподіл потоків інвестицій є профіль економічної політики держави, її бюджетно-податковий компонент. Зазвичай наявні та потенційні інвестори формують запит у обґрунтованій, виваженій, послідовній і транспарентній фінансовій політиці. Міждержавна конкуренція за інвестиції зумовлює необхідність формування певних гарантій довгострокового розвитку. При розробці національної інвестполітики лише

врахування емпіричного досвіду у сфері оподаткування капіталу є недостатнім. Зниження навантаження через зменшення ставок чи надання пільг не приводить автоматично до швидкого притоку капіталу, зокрема через функціонування багатьох низькоподаткових юрисдикцій. Важливим пререквізитом економічного зростання є довіра суб'єктів господарювання, що потребує партнерських взаємовідносин держави і платників податків.

При розробці та реалізації бюджетної політики у сфері доходів слід узгодити позиції щодо аплікації конкретного інструментарію податкового стимулювання інвестиційного розвитку. Існують емпіричні докази невисокої ефективності надання фіскальних пільг у країнах з трансформаційними економіками, досить ризиковим є застосування інструментарію фінансових преференцій. Наразі дискусійною є роль податкового кредиту на НДДКР у контексті зростання додаткових інвестицій. Разом із тим, ресурси, вивільнені через застосування цільових податкових пільг, здатні оптимізувати фінансовий стан наукоємного бізнесу, що в підсумку приводить до активізації інвестиційної діяльності.

Міжнародні інвестиції виступають основним каналом доступу країн з транзитивною економікою до високих технологій. Мультинаціональні корпорації, як правило, є лідерами у виконанні наукових досліджень, каталізаторами стійкого розвитку. Розвинуті економіки виважено застосовують інструментарій податкових кредитів на НДДКР. Реципієнти таких кредитів впроваджують інновації у серійне виробництво, пропонуючи нову продукцію з унікальними характеристиками на ринку.

К. Акамацу (*K. Akamatsu*) встановив три стадії розвитку національних економік: широковживаний товар завозиться у країну з транзитивною економікою; для задоволення споживчого попиту відкриваються локальні виробництва подібного товару, що раніше ексклюзивно імпортувався; надлишок виробленого товару згодом експортується на нові ринки, переважно до країн, що перебувають на нижчому рівні індустріального розвитку [13]. Відбувається перебудова економіки, копіювання її структури у країн-флагманів (із адаптацією до соціально-економічних реалій). При цьому держави з перехідною економікою мають удосконалювати технологічний устрій для гарантування власним резидентам додаткових конкурентних переваг на глобальних ринках. Для форсування відповідних процесів доцільною є практика елімінації торговельних бар'єрів і створення таких умов для міжнародних корпорацій, що сприяли б трансферу технологій.

У контексті вищезазначеного особливої гостроти набуває питання оптимізації структури фіскального простору, що впливає також і на процеси формування бюджетних доходів. Наразі децентралізація є спільним трендом держав із розвинутою економікою, що засвідчує зростання довіри центральних органів влади до місцевого самоврядування. Ефективність децентралізації є беззаперечною для держав Центральної Європи та Балтії. Україна ж почала системну реформу лише у 2015 р., хоча її результати свідчать наразі про успішність трансформаційного вектора. Цей процес триває, а одним із пріоритетів залишається посилення спроможності територіальних громад.

За умов масштабної війни самоврядні органи демонструють здатність протидіяти екстернальним викликам, забезпечуючи функціонування економіки, роблячи внесок у посилення обороноздатності. Посилення децентралізації є пріоритетом розвитку системи місцевих фінансів, що має супроводжуватись зміцненням стійкості місцевих бюджетів. Власне, місцеві податки та збори є основою забезпечення спроможності бюджетів територіальних громад. Назріла доцільність зростання ефективності системи формування доходів місцевих бюджетів.

Фіскальна децентралізація посилює ефект принципу субсидіарності, активізує участь мешканців територіальних громад у детермінації векторів бюджетних видатків, контролі за їх здійсненням. Децентралізація покликана зростити якість публічного адміністрування, сформувати фінансово спроможні громади, де набір базових суспільних послуг і благ максимально наблизитиметься до споживача, відповідаючи високим критеріям.

Трансформація державної фінансової доктрини, спрямована на посилення децентралізації, має обґрунтовуватись з огляду на емпіричний досвід розвинених і транзитивних економік. Значущість останньої як одного із принципів побудови фінансового простору є незаперечною. Водночас вплив бюджетно-податкової автономії на розвиток адміністративних утворень та на економіку загалом є неоднозначним, потребує спеціального дослідження. Оскільки децентралізація розглядається одночасно як передумова і наслідок глобалізації, дослідження автономії територіальних громад з питань формування доходів, зокрема їх податкового компонента, видаються актуальними. Дослідники висловлюють гіпотезу, що максимально позитивний соціо-економічний ефект досягається в системах, де рівні децентралізації публічних доходів та видатків збігаються. Водночас емпірично доведено, що фіскальна децентралізація за доходами в країнах із високо розвинутим інституційним середовищем фіскального регулювання традиційно асоціюється

із більш вираженим економічним зростанням і вищим рівнем добробуту.

Децентралізація фінансових повноважень та зміцнення спроможності адміністративно-територіальних одиниць вимагає проведення інституційної трансформації фіскального простору, що охоплює формальні та неформальні правила поведінки економічних агентів, зокрема щодо залучення мешканців територій до детермінації векторів податкової політики.

Органи самоврядування, репрезентуючи інтереси та прагнення відповідної громади, мають перманентно посилювати ефективність функціонування. Наразі в міжнародній оцінній практиці застосовується низка децентралізаційних індикаторів у сфері доходів. Фактичний же ступінь фіскальної децентралізації переважно залежить від інституційного досвіду та організаційної структури національної економіки.

Раціонально видається конвергенція гіпотези Ш. Тьебу (*C. M. Tiebout*) [14] та ідей теорії людського потенціалу [15; 16], що дозволяє розглядати не абстрактні набори благ, а переважно ті, що надаються в середовищі чесної конкуренції коштом державного чи місцевих бюджетів або ж за сприяння публічних інституцій, що традиційно асоціюються з приростом інтелектуального капіталу суспільства. Виважена децентралізація бюджетних повноважень передбачає певний перерозподіл між різними рівнями бюджетної системи, стійке посилення фінансового потенціалу адміністративних одиниць, інтеграцію до стратегії розвитку інтересів громади в контексті забезпечення добробуту. Децентралізація демонструє посилення ефективності інструментарію податкової та бюджетної політики. Прикладом цього є розподіл і закріплення податків за певними рівнями бюджетної системи з урахуванням їх інституційної спроможності стимулювання розвитку людського потенціалу, надання якісних послуг, розвитку соціальної інфраструктури тощо [17].

З одного боку, децентралізацію можна оцінити шляхом зіставлення динаміки національного та регіонального виробництва, з іншого – вона визначається флуктуаціями відповідних видатків, зокрема на заходи публічного управління й адміністрування. Зростання питомої ваги відповідної категорії видатків, не підкріплене активізацією виробництва в регіоні, засвідчує неефективність процесів децентралізації. Обґрунтування стратегічних векторів бюджетної політики у сфері доходів за децентралізації та з урахуванням макрофінансової циклічності генетично пов'язано із обраною моделлю податкового регулювання соціоекономічного розвитку; спроможність, зокрема фінансова,

інститутів місцевого самоврядування безпосередньо залежить від обсягу ресурсів, які здатні акумулювати відповідні адміністративно-територіальні одиниці.

Водночас, хоча податкова децентралізація загалом посилює фіскальну стійкість місцевого самоврядування та сприяє податковій конкуренції, існує набір факторів, що обмежують можливості її розширення. До них слід віднести нерівномірність соціально-економічного розвитку в розрізі адміністративно-територіальних одиниць, різний майновий стан суспільства, нерівномірну густоту розселення та демографічну структуру регіонів [18].

Формування доходів бюджету як складова бюджетної політики має підпорядковуватися необхідності забезпечення фінансової безпеки держави. Остання є важливим індикатором оцінювання рівнів фіскальної стійкості та макростабільності, оскільки елементи бюджетної політики суттєво впливають на споживчу інфляцію та добробут населення.

ВИСНОВКИ

Система формування доходів бюджету як складова частина бюджетної визначає динаміку економічного розвитку та безпосередньо впливає на суспільний добробут. Її компоненти повинні мати компромісні параметри, підтримуючи стійкість балансу інтересів держави, з одного боку, і загальні уявлення платників податків про справедливість процесів розподілу, з іншого. Інструментарій впливу бюджетного та інших елементів фінансової політики держави на сукупний попит слід розглядати в нерозривній єдності, враховуючи регулятивну взаємодію та варіативні сценарії комбінування фіскальних заходів.

На глобальному ринку фінансового капіталу існує жорстка конкуренція, що виступає є одним із ключових акселераторів економічного зростання. Держави пропонують потенційним інвесторам сприятливі умови введення бізнесу, в тому числі шляхом надання податкових пільг і преференцій. Однак ці заходи не є панацеєю, а тому низка розвинених економік паралельно розвиває архітектуру інституційного середовища, заснованого на довірі та прозорості для довгострокового залучення і розміщення капіталу. Передусім це проявляється в дотриманні принципу верховенства права та безумовному захисті майнових прав, формуванні стабільного та зрозумілого бюджетно-податкового законодавства, ефективної комунікації влади та підприємницького сектора.

Посилення рівня податкового навантаження переважно сповільнює розвиток національних економік. Водночас з'ясовано, що податковий

інструментарій неоднорідний за своїм впливом на процеси розвитку. Так, загальний ефект *non-distortional taxes* практично не стримує економічне зростання порівняно зі збільшенням навантаження *distortional taxes*. Тому в контексті формування сприятливого профілю бюджетної політики можливим є перегляд основ бюджетної політики із посиленням фіскальної дії податків на споживання (порівняно з податками на працю) для мінімізації негативного впливу оподаткування на економіку.

Важливим блоком питань є раціональне розподілення та закріплення за різними рівнями бюджетної системи певних податків у ході об'єктивного процесу фіскальної децентралізації. Остання потенційно здатна посилювати спроможність адміністративно-територіальних одиниць, забезпечувати умови для добросовісної податкової конкуренції. Водночас пріоритетом має бути фінансова безпека бюджетної системи, що забезпечуватиме її стійкість у стратегічній перспективі. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

- Chang A. C. Tax Policy Endogeneity: Evidence from R&D Tax Credits. *Economics of Innovation and New Technology*. 2018. Vol. 27. Iss. 8. P. 809–833. DOI: <https://doi.org/10.1080/10438599.2017.1415001>
- Fiscal Policy and Development: Human, Social, and Physical Investments for the SDGs / by Gaspar V., Amaglobeli M. D., Garcia-Escribano M. M. et al. International Monetary Fund, 2019. 45 p.
- Baiardi D., Profeta P., Puglisi R., Scabrosetti S. Tax Policy and Economic Growth: Does It Really Matter? *International Tax and Public Finance*. 2019. Vol. 26. P. 282–316. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-018-9494-3>
- Blanchard O., Leandro A., Zettelmeyer J. Redesigning EU Fiscal Rules: From Rules to Standards. *Economic Policy*. 2021. Vol. 36. Iss. 106. P. 195–236. DOI: <https://doi.org/10.1093/epolic/eiab003>
- Fernández-Villaverde J., Mandelman F., Yu Y., Zanetti F. Search Complementarities, Aggregate Fluctuations, and Fiscal Policy. *The Review of Economic Studies*. 2024, rdae053. DOI: <https://doi.org/10.1093/restud/rdae053>
- Budget Policy of Social Development / by Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et al. Tallinn, Estonia, 2018. 348 p.
- Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
- Чугунов І. Я., Ігнатенко А. Б. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання. *Фінанси України*. 2006. № 4. С. 3–14.
- Lysiak L., Kachula S., Kushnir A. et al. Assessment of Financial Sustainability of Local Budgets in the Budget Management System Using Kohonen Maps. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. Vol. 9. Iss. 6. P. 1558–1570. DOI: [10.13189/ujaf.2021.090633](https://doi.org/10.13189/ujaf.2021.090633)
- Sidelnykova L., Posadnieva O. Problems of Ensuring Budgetary Security of the State During Martial Law. *Innovative Economics and Management*. 2023. Vol. 10. Iss. 2. P. 220–230. DOI: <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.2.2023.220-230>
- Official site of The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>
- Summers L. H. Tax Policy and International Competitiveness. In: *International Aspects of Fiscal Policies. NBER Working Papers from National Bureau of Economic Research, Inc.* No. 2007. 1988. P. 349–386. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w2007/w2007.pdf
- Akamatsu K. A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries. *The Developing Economies*. 1962. Vol. 1. Iss. s1. P. 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.1962.tb01020.x>
- Tiebout C. M. A Pure Theory of Local Government Expenditures. *Journal of Political Economy*. 1956. Vol. 64. No. 5. P. 416–424. URL: https://baum.unc.edu/teaching/PLSC541_Fall08/tiebout_1956.pdf
- Непиталюк А. В. Детермінанти забезпечення демографічної стійкості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 4. С. 44–59. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(105\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(105)04)
- Козловський С. В., Непиталюк А. В. Демографічна складова стратегії соціально-економічного розвитку. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2. С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.2.1>
- Pasichnyi M., Kaneva T., Ruban, M., Nepyaliuk A. The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 16. Iss. 3. P. 29–39. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(3\).2019.04](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(3).2019.04)
- Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку : монографія. Київ : КНТЕУ, 2021. 532 с.

REFERENCES

- Akamatsu, K. "A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries". *The Developing Economies*, vol. 1, no. s1 (1962): 3-25. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.1962.tb01020.x>
- Baiardi, D. et al. "Tax Policy and Economic Growth: Does It Really Matter?" *International Tax and Public Finance*, vol. 26 (2019): 282-316. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-018-9494-3>
- Biudzhetno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky* [Budget and Tax Policy in the System of Economic Regulation]. Kyiv: Hlobus-Press, 2018.
- Blanchard, O., Leandro, A., and Zettelmeyer, J. "Redesigning EU Fiscal Rules: From Rules to Standards". *Economic Policy*, vol. 36, no. 106 (2021): 195-236. DOI: <https://doi.org/10.1093/epolic/eiab003>

- Budget Policy of Social Development* / by Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et al. Tallinn, Estonia, 2018.
- Chang, A. C. "Tax Policy Endogeneity: Evidence from R&D Tax Credits". *Economics of Innovation and New Technology*, vol. 27, no. 8 (2018): 809-833. DOI: <https://doi.org/10.1080/10438599.2017.1415001>
- Chuhunov, I. Ya. *Biudzhetna stratehiia suspilnoho rozvytku* [Budget Strategy of Social Development]. Kyiv: KNTEU, 2021.
- Chuhunov, I. Ya., and Ihnatenko, A. B. "Podatok z dokhodiv fizychnykh osib u systemi finansovo-ekonomichnoho rehulivannia" [Income Tax of Individuals in the System of Financial and Economic Regulation]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2006): 3-14.
- Fernandez-Villaverde, J. et al. "Search Complementarities, Aggregate Fluctuations, and Fiscal Policy". *The Review of Economic Studies*, rdae053 (2024). DOI: <https://doi.org/10.1093/restud/rdae053>
- Fiscal Policy and Development: Human, Social, and Physical Investments for the SDGs*. International Monetary Fund, 2019.
- Kozlovskiy, S. V., and Nepytyaliuk, A. V. "Demografichna skladova stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [Demographic Component of the Socio-Economic Development Strategy]. *Ekonomika i orhanyzatsiia upravlinnia*, no. 2 (2020): 6-19. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.2.1>
- Lysiak, L. et al. "Assessment of Financial Sustainability of Local Budgets in the Budget Management System Using Kohonen Maps". *Universal Journal of Accounting and Finance*, vol. 9, no. 6 (2021): 1558-1570. DOI: 10.13189/ujaf.2021.090633
- Nepytyaliuk, A. V. "Determinanty zabezpechennia demografichnoi stiikosti" [Determinants for the Demographic Sustainability Ensuring]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 4 (2019): 44-59. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(105\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(105)04)
- Official site of The World Bank. <https://data.worldbank.org/>
- Pasichnyi, M. et al. "The impact of fiscal decentralization on economic development". *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16, no. 3 (2019): 29-39. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(3\).2019.04](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(3).2019.04)
- Sidelnikova, L., and Posadnieva, O. "Problems of Ensuring Budgetary Security of the State During Martial Law". *Innovative Economics and Management*, vol. 10, no. 2 (2023): 220-230. DOI: <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.2.2023.220-230>
- Summers, L. H. "Tax Policy and International Competitiveness". *International Aspects of Fiscal Policies. NBER Working Papers from National Bureau of Economic Research, Inc.* No. 2007. 1988. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w2007/w2007.pdf
- Tiebout, C. M. "A Pure Theory of Local Government Expenditures". *Journal of Political Economy*, vol. 64, no. 5 (1956): 416-424. https://fbbaum.unc.edu/teaching/PLSC541_Fall08/tiebout_1956.pdf

УДК 336.14:352
JEL: H39; O23; R51
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-221-229>

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

©2024 РЯБУШКА Л. Б., ПРИДУХА І. О., ПРИДУХА А. О.

УДК 336.14:352
JEL: H39; O23; R51

Рябушка Л. Б., Придуха І. О., Придуха А. О. Особливості планування та використання фінансового простору територіальних громад в умовах воєнного стану

Процеси, що супроводжуються міграцією мешканців громад, релокацією бізнесу, збільшенням фінансування на забезпечення безпекової ситуації в громадах, де ідуть активні бойові дії, збільшенням потреб на фінансування програм соціального забезпечення населення, охорони здоров'я, відбудови житла, потребують значного навантаження на фінансові можливості територіальних громад (ТГ). Своєю чергою, фінансові можливості формують фінанське середовище громади та визначають реальні досягнення в забезпеченні соціально-економічних стандартів життя мешканців громад. Завдяки взаємодії органів місцевого самоврядування (ОМС) зі стейкхолдерами в контексті планування та виконання показників місцевого бюджету (МБ) формується фінансний простір (ФП) ТГ. В умовах воєнного стану дослідження теоретичних засад і практичних підходів до планування та використання ФП ТГ мають бути адаптовані до пріоритетних цілей громад, пошуку додаткових джерел фінансування, оптимізації напрямків використання фінансових ресурсів. Метою статті є систематизація теоретичних засад і практичних підходів до планування та використання ФП ТГ в умовах воєнного стану. Базовим елементом функціонування ФП ТГ є фінанське середовище, що сформоване внаслідок взаємодії економічної, правової, фінансової та соціальної сфер діяльності стейкхолдерів місцевого розвитку. Застосування креативних інструментів місцевого розвитку (створення інноваційних підприємств, розвиток сучасного бізнесу; формування високої доданої вартості; випуск продукції та послуг переважно експортного спрямування; модернізація соціальної інфраструктури; підвищення податкоспроможності громади; співпраця між муніципалітетами; використання цифрових технологій і соціальних мереж) дозволить громадам сформувати власний унікальний фінансний простір. **Ключові слова:** фінансний простір, територіальні громади, органи місцевого самоврядування, місцеві бюджети.

Рис.: 5. Бібл.: 14.